

ANTALYA İLİNDE DOMATES FİYATLARINDAKİ GELİŞMELER VE MEVSİMSSEL DALGALANMALAR

Burhan ÖZKAN M. Göksel AKPINAR İlkey KUTLAR
Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Antalya- Türkiye

Özet

Bu çalışmada, 1981-1997 yılları arasında Antalya ili Toptancı Hal'inde oluşan domates fiyatlarındaki gelişmeler ve mevsimsel dalgalanmalar incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre ele alınan 17 yıllık süre içerisinde domates reel fiyatları başlangıç yılına göre yaklaşık 2.3 kat artmıştır. Araştırmada mevsimsel dalgalanmaları belirlemek amacıyla domates reel fiyatları 1991-1997 yılları arası ele alınarak incelenmiştir. Buna göre söz konusu dönem içerisinde domates reel fiyatları önemli mevsimsel dalgalanmalar göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre piyasanın örtüaltı üretimine kaldığı Kasım-Mayıs döneminde fiyatlar yüksek, buna karşın piyasaya tarla sebzelerinin girdiği Haziran-Ekim döneminde ise fiyatlar düşük gerçekleşmektedir. Belirtilen bu dönemler içerisinde en yüksek fiyatlar sırasıyla Şubat, Nisan ve Mart aylarında, en düşük fiyatlar ise Eylül, Temmuz ve Ağustos aylarında oluşmaktadır. Genel olarak domates fiyatları Ekim ayından itibaren Nisan ayına kadar sürekli artış eğilimi göstermekte, Mayıs ayından Eylül ayı sonuna kadar ise sürekli olarak azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fiyat Analizi, Mevsimsel Dalgalanma, Domates, Örtüaltı Üretim

Developments and Seasonal Fluctuations of Tomato Prices In the Antalya Province

Abstract

In this study, developments and seasonal fluctuations of wholesale tomato prices were investigated for the period of 1981-1997 in the Antalya province. The results of research showed that tomato real prices increased about 2.3 times in the period of 17 years. In the study seasonal price fluctuations were also examined in the period of 1991-1997. It was found that real prices of seasonal tomatoes were fluctuated considerably in the investigated period.

The results showed that tomato prices are very high between the November and May which is production and marketing period of protected tomatoes. While tomato prices are very low between June and October which is production and marketing period of open area tomatoes. The highest and lowest tomato real prices occurred in February, April, March and September, July, August, respectively. It is concluded that tomato prices generally go up continually from October to April but it starts to fall from May to October.

Keywords : Price Analysis, Seasonal Fluctuations, Tomato, Protected Cultivation

1. Giriş

Türkiye toplam sebze üretimi içerisinde domates üretimi önemli bir paya sahiptir. 1996 yılı değerleriyle

ülkemizde toplam sebze üretiminin % 38.6' sını domates oluşturmaktadır. Özellikle ekolojik koşulların uygun olduğu yörelerde tarla bitkilerinden bahçe kültürlerine doğru bir geçiş süreci

yaşanmaktadır (Akkaya ve Özkan, 1998). Bahçe kültürleri üretiminde ise en fazla artış domatestede gerçekleşmiştir. 1981 yılı istatistiklerine göre 3600 bin ton olan domates üretimimiz 1996 yılında 7800 bin tona çıkmıştır (DİE, 1998). Ülkemizde domates üretimi açıkta ve örtüaltında yapılmaktadır. Örtüaltı sebze üretimi açısından Antalya ili çok önemli bir yer tutmaktadır. 1996 yılı değerleri ile ülkemizde cam sera varlığının % 80' i, plastik sera varlığının ise % 50' si bu ilimizde bulunmaktadır (Özkan ve ark,1998). İlin sebze üretim deseni içerisinde domates üretimi ağırlık taşımaktadır. Domates üretiminin toplam sebze üretiminden aldığı pay % 53.1 civarındadır. Örtüaltı tarımındaki gelişmeye paralel olarak ilin başta domates üretimi olmak üzere sebze üretim miktarı sürekli artış göstermektedir. 1981 yılında 259 bin ton olan domates üretimi 1996 yılında 929 bin tona ulaşmıştır (DİE, 1998). Bir başka ifadeyle söz konusu dönemde domates üretimindeki artış miktarı başlangıç yılına göre yaklaşık 3.5 kattır. 1996 yılı itibariyle Türkiye domates üretiminin % 10' unu Antalya ili karşılamaktadır.

Antalya ilinde örtüaltı domates üretimi iklimin uygun olduğu yerlerde tek mahsul (kış dönemi), iklimin daha soğuk olduğu kesimlerde ya da ısıtma olanağı olmayan yerlerde çift mahsul (güz ve ilkbahar) olarak yapılmaktadır. Buna göre örtüaltı yetiştiricilikte üreticiler Kasım ayından başlayıp Haziran ayı sonuna kadar süren bir dönemde ürün hasadı yapmaktadırlar.

Antalya ili tarımının bel kemiğini oluşturan örtüaltı sebze üretimi ülkemizin sezon dışı taze sebze tüketimini karşılamının yanında, dışsattım açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak dışsattım potansiyelinin yeterince değerlendirildiği söylenemez.

Örtüaltı domates üretiminin daha da gelişmesi şüphesiz bu üretim sisteminin kârlılığı ile doğrudan ilgilidir. Kârlı bir yetiştiricilikte ise en önemli unsurlardan biri ürünün satış fiyatıdır. Bu nedenle fiyat analizleri ekonomik karar birimlerinin davranışlarını belirlemede oldukça yararlıdır. Analiz edilen üretim mevsimsel ekolojiye bağımlı ise, üstelik ülkede ekonomik karar almayı güçleştirecek ölçüde bir enflasyon yaşıyorsa konunun önemi daha da artmaktadır (Şengül ve Erkan,1994). Öte yandan domates fiyatının serbest rekabet koşulları ortamında oluştuğu da dikkate alınırca üreticinin eline geçen ürün fiyatlarının, söz konusu üretim sisteminin gelişimi üzerinde çok daha önemli rol oynadığı söylenebilir.

Bu çalışma ile, Antalya ilinde domates fiyatlarındaki gelişmeler ve mevsimsel dalgalanmaların incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırma materyalini Antalya ili Yaş Meyve ve Sebze Toptancı Hali'nden alınan perakende domates fiyatları oluşturmuştur. Çalışmada, Toptancı Halinde oluşan domates fiyatlarındaki 1981-1997 dönemi için yıllık ve 1991-1997 yılları arasındaki aylık değişimler incelenmiştir. Cari fiyatları reel fiyatlara indirgemedeki DİE Toptan Eşya Fiyat İndeksi (TEFİ) kullanılmıştır (DİE, Çeşitli yıllar). Aylık fiyat değişimlerinin incelendiği dönem için kullanılan fiyatlar aylık ortalama fiyatlardır. Fiyat serilerinin trendi hesabında en küçük kareler yöntemi kullanılmış, çeşitli serilerin basit ve zincirleme indeksleri oluşturulmuştur. Çalışmada, reel fiyatlardaki mevsimsel dalgalanma incelenirken 1991-1997 dönemindeki aylık ortalama fiyatlar alınarak mevsim

indeksi bulunmuştur. Buna göre 100' ün üzerinde değere sahip aylar mevsim ortalamasının üzerinde olarak değerlendirilmiştir (Güneş ve Arkan, 1985).

3. Bulgular

3.1. Domates Ekiliş Alanı ve Üretimindeki Gelişmeler

Antalya ilinde 1991-1997 yılları arasında domates ekiliş alanı ve üretimi sürekli bir artış içerisinde. 1991 yılında domates ekiliş alanı 110088 da, üretim miktarı ise 637448 ton iken, 1997 yılında ekiliş alanı 151559 da'a, üretim ise 1045986 tona yükselmiştir. Buna göre söz konusu dönemde domatesin ekiliş alanında % 37.7, üretim miktarında ise % 64.1 oranında bir artış olmuştur. İncelenen dönemde, domates ekiliş alanı ve üretimindeki en fazla artış 1997 yılında gerçekleşmiştir. Söz konusu yılda

bir önceki yıla göre domates ekiliş alanı % 13.2, üretim miktarı ise % 12.6 oranında artmıştır (Çizelge 1).

Antalya ilinde domates üretimi, örtüaltı ve açık tarlada yapılmaktadır. Özellikle son yıllarda Antalya'da örtüaltı domates ekiliş alanı ve üretiminde çarpıcı gelişmeler olmuştur. Nitekim, 1991 yılında ilin toplam domates ekiliş alanının % 32.1'ini örtüaltı domates ekilişi oluştururken, 1997 yılında örtüaltı domates üretiminin payı % 45.2' ye yükselmiştir. Aynı dönemde ilin toplam domates üretim miktarı içerisinde, örtüaltı domates üretiminin payı % 47.0' den % 54.3' e çıkmıştır. Bu gelişme, Antalya ilinde tarla domates ekiliş alanı ve üretiminin azaldığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu durum 1991-1997 yılları arasında örtüaltı domates ekiliş alanı ve üretim miktarındaki artışların tarla domatesi ekiliş alanı ve üretim miktarı artışlarından daha fazla olmasından kaynaklanmıştır.

Çizelge 1. Antalya İlinde Domates Ekiliş Alanı ve Üretimindeki Gelişmeler (1991-1997)

Yıllar	Ekiliş Alanı (dekar)				Üretim Miktarı (ton)			
	Örtü altı	Açık tarla	Toplam	İndeks 1991=100	Örtü altı	Açık tarla	Toplam	İndeks 1991=100
1991	35.291	74.797	110.088	100.0	299.347	338.101	637.448	100.0
1992	41.719	76.410	118.129	107.3	305.433	378.575	684.008	107.3
1993	48.189	72.430	120.619	109.6	410.232	359.375	769.607	120.7
1994	49.985	72.250	122.235	111.0	425.373	357.855	783.228	122.9
1995	55.695	81.510	137.205	124.6	515.020	397.465	912.485	143.1
1996	60.131	73.800	133.931	121.7	568.028	360.745	928.773	145.7
1997	68.489	83.070	151.559	137.7	568.028	477.958	1.045.986	164.1

Kaynak: Anonim 1998a kayıtlarından, yararlanılarak hazırlanmıştır

3.2. Domates Fiyatlarındaki Gelişmeler

İncelenen 1981-1997 döneminde domates cari fiyatları Toptan Eşya Fiyatları İndeksi (TEFİ)' nin üzerinde bir

artış göstermiştir. Söz konusu dönemde TEFİ' deki artış 1363 kat iken, cari domates fiyatlarındaki artış 3201 kat olmuştur.

Yüksek enflasyonun yaşandığı ülkemizde fiyatların cari olarak

incelenmesi yanıltıcı yorumlara yol açabilmektedir. Bu nedenle genel fiyatlar düzeyindeki sürekli artışların, ürünün fiyatları üzerindeki etkisi giderilmeli, elde edilen reel fiyatlar ile fiyat analizleri yapılmalıdır. Bu amaçla cari domates fiyatları 1981-1997 dönemi için TEFİ ile indirgenerek reel fiyatlar serisi elde edilmiştir ve serinin trendinin genel seyrinin ne olduğu incelenmiştir. (Çizelge 2).

İncelenen son 17 yıllık dönemde, dalgalanmalar görülmekle birlikte domates reel fiyatları yaklaşık 2.3 kat artmıştır. Dönem içerisinde en yüksek fiyat artışı 1996 yılında gerçekleşmiştir. Söz konusu yılda domates fiyatı bir önceki yılın fiyatına göre % 50 oranında bir artış göstermiştir. Yine ele alınan

dönemde en düşük fiyat artışı ise 1985 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda domates fiyatı bir önceki yılın fiyatına göre % 36.6 oranında bir azalış göstermiştir. (Çizelge 2).

Araştırmada ele alınan dönem boyunca reel domates fiyatlarında artış trendi vardır. İncelenen dönemin trend denklemi $Y = 24.66 + 0.79x$ ($x=0$; 1981) olarak hesaplanmıştır. Denklemin eğimi pozitifdir ve yılda 0.79 TL/kg artış eğilimindedir. Diğer bir ifadeyle, Antalya ilinde domates fiyatları reel olarak yılda yaklaşık 0.79 TL/kg artmaktadır. İncelenen dönemde domates reel fiyatları 1981 yılında 18.4 TL/kg ile en düşük, 1997 yılında ise 43.2 TL/kg ile en yüksek düzeyde oluşmuştur (Çizelge 2).

Çizelge 2. Antalya İlinde Domates Fiyatlarındaki Cari ve Reel Gelişmeler, (1981-1997)

Yıllar	Cari Fiyat (TL/kg)	T.E.F.İ.* 1981=100	Reel Fiyat (TL/kg)	Basit İndeks 1981=100	Zincirleme İndeks	Trend	R / T **
1981	18.4	100.0	18.4	100.0	-	24.6	74.6
1982	33.7	127.0	26.5	144.0	144.0	25.5	104.1
1983	49.3	165.7	29.8	162.0	112.5	26.3	113.4
1984	94.7	249.1	38.0	206.5	127.5	27.1	140.6
1985	86.0	356.8	24.1	131.0	63.4	27.9	86.6
1986	124.8	462.3	27.0	146.7	112.0	28.7	94.4
1987	158.2	610.4	25.9	140.8	95.9	29.5	88.1
1988	301.9	1027.3	29.4	159.8	113.5	30.3	97.4
1989	506.9	1741.9	29.1	158.2	99.0	31.1	93.9
1990	1029.1	2695.7	38.2	207.6	131.3	31.9	120.2
1991	1379.0	4260.4	32.4	176.1	84.8	32.7	99.5
1992	1941.0	7051.6	27.5	149.5	84.9	33.5	82.5
1993	4434.0	11546.0	38.4	208.7	139.6	34.3	112.5
1994	8725.0	25212.6	34.6	188.0	90.1	35.1	99.1
1995	12246.0	47528.5	25.8	140.2	74.6	35.9	72.2
1996	31942.0	82520.8	38.7	210.3	150.0	36.7	108.7
1997	58910.0	136342.0	43.2	234.8	111.6	37.5	115.8

* Toptan Eşya Fiyat İndeksi

**Reel Fiyat / Trend Değeri

3.3. Domates Fiyatlarındaki Mevsimsel Dalgalanmalar

Bir çok üründe, o ürüne olan talep üzerinde mevsimlerin etkisi vardır. Bu durum fiyatların mevsimlere göre farklılık göstermesine yol açmaktadır. Tarım ürünlerinde ise arzın hasat mevsiminde yoğunlaşması, buna karşılık talebin yıl boyunca sürekli olması nedeniyle arzın talebe uyumundaki gecikmelerden kaynaklanan mevsimsel fiyat dalgalanmaları oldukça yaygındır. Bu nedenle ürün fiyatlarının mevsimsel analizi üreticiler açısından; üretim planlaması, pazarlama davranışlarının

oluşturulması konularında oldukça yararlı olmaktadır (Güneş, 1996).

Antalya ilinde domates fiyatlarındaki mevsimsel dalgalanmaların analizi için, ilin Toptancı Hal'inde oluşan 1991-1997 yılları arasındaki aylık ortalama domates fiyatları incelenmiştir. Söz konusu döneme ait aylık ortalama domates cari fiyatları Çizelge 3' de verilmiştir. Fiyatlardaki mevsimsel dalgalanmaları yaşanan yüksek enflasyon nedeniyle sağlıklı bir şekilde analiz etmek zor olduğundan domates cari fiyatları TEFİ ile reel fiyatlara indirgenmiştir.

Çizelge 3. Antalya İlinde Aylık Ortalama Domates Cari Fiyatları (TL/kg)

Aylar	Y ı l l a r (1991-1997)						
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Ocak	1553	1224	5404	5893	16206	21464	36053
Şubat	1934	2137	6051	11709	22820	29538	51277
Mart	2075	4663	5131	9406	23219	28680	47608
Nisan	2108	4187	5305	10647	22336	39122	75782
Mayıs	1599	2326	5534	8146	12488	36787	63578
Haziran	886	909	3214	6031	5979	33836	52404
Temmuz	423	479	3799	4947	3988	13728	32174
Ağustos	680	940	2558	3564	6879	14932	38411
Eylül	719	1069	2177	3372	6245	13191	36254
Ekim	1274	1419	3212	19248	16526	26676	61374
Kasım	1815	2820	4943	21847	20158	35558	80775
Aralık	2267	3782	4944	21818	21386	28129	78239

Kaynak: Anonim 1998c, kayıtlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Elde edilen bulgulara göre; Antalya ilinde domates reel fiyatları Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Kasım ve Aralık aylarında mevsim ortalamalarının üzerinde, diğer aylarda ise mevsim ortalamalarının altında seyretmektedir. Domates fiyatlarının mevsim ortalamasının üzerinde olduğu Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Kasım, Aralık aylarına ait varyasyon katsayıları sırasıyla 30, 29, 20, 11, 23,

30 ve 27' dir (Çizelge 4). Buna göre domates fiyatlarının mevsim ortalamasının üzerinde olduğu aylar içerisinde en yüksek fiyatlar sırasıyla Şubat, Nisan ve Mart aylarında gerçekleşmektedir.

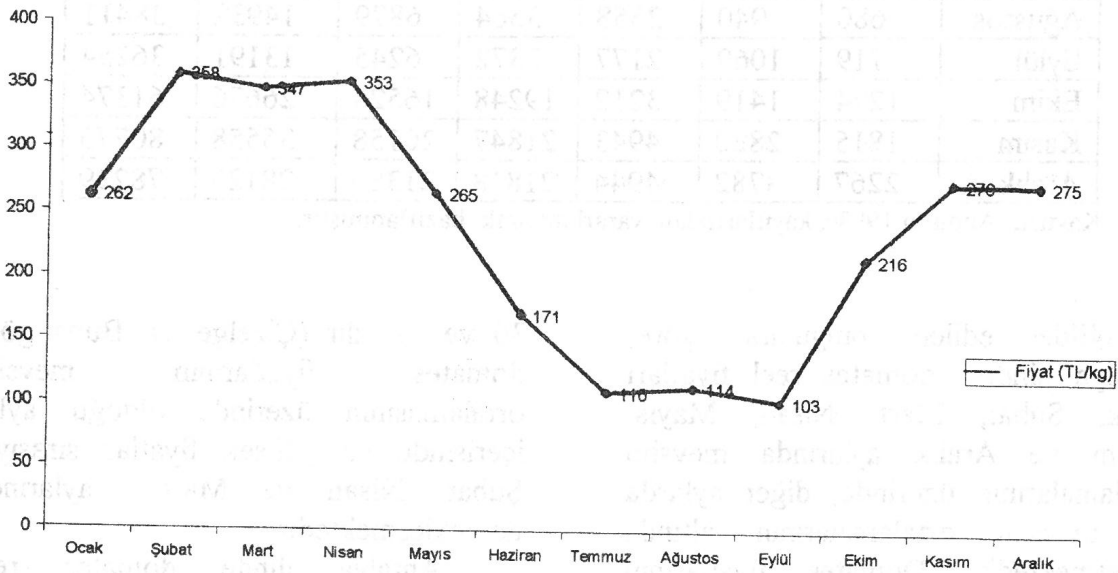
Antalya ilinde domates reel fiyatları önemli sayılabilecek mevsimsel dalgalanma göstermektedir. Domates fiyatları reel olarak en yüksek değerini 151 TL/kg ile Şubat ayında, en düşük

değerini ise 43 TL/kg ile Eylül ayında almaktadır. Fiyatlardaki yükselme Ekim ayından itibaren başlamakta ve Mayıs ayı sonuna kadar mevsim ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Bu sonuçlara göre yüksek fiyat elde etmek için domates ürününün piyasaya arz edilebileceği en uygun ay olarak üreticilere; Şubat, Mart ve Nisan ayları önerilebilir. Fiyatların yıl içerisinde en yüksek olduğu bu üç ay içerisinde Nisan ayı en düşük değişim katsayısına sahiptir. Bu nedenle yüksek fiyat yanında istikrar da dikkate alındığında pazara ürün arzı açısından Nisan ayının en uygun ay olduğu söylenebilir.

Antalya ilinde domates üretimi ağırlıklı olarak örtüaltı üretime dayanmaktadır. Örtüaltı domates üretimi çift ve tek mahsul olarak iki farklı şekilde yapılmaktadır. Çift ekim ise güz ve ilkbahar sezonunda yapılan üretimden oluşmaktadır. Domatesin piyasaya arzı tek mahsul üretiminde Ocak- Haziran döneminde, güz sezonunda Kasım-Aralık aylarında, ilkbahar sezonunda

Nisan-Haziran döneminde, tarla üretiminde ise Haziran-Ekim döneminde yapılmaktadır. Antalya ilinde yılın her mevsiminde üretimi yapılan domatesin piyasaya arz edilen miktarındaki değişmeye bağlı olarak domates fiyatları da dalgalanma göstermektedir. Nitekim, açık tarla domatesinin pazara arz edildiği Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında piyasada oluşan ürün (arz) fazlalığı nedeniyle domates fiyatları düşmektedir. Ekim ayından itibaren domates arzının azalmasıyla birlikte fiyatlar yükseliş eğilimine girmekte ve Şubat ayında en yüksek düzeyde oluşmaktadır (Şekil 1).

Özetlemek gerekirse; örtüaltı açık tarlada üretilen domatesin piyasaya beraber girdiği dönemde fiyatlarda büyük düşüş başlamaktadır. Fiyat düşmeleri tarlada üretilen domatesin piyasaya arz edildiği dönem boyunca devam etmektedir. Ancak tarla domatesinin piyasadaki çekilip, piyasanın örtüaltı domatese bağlı kalmasıyla birlikte fiyatlar hızla yükselmektedir.

Şekil 1. Aylık Ortalama Reel Domates Fiyatlarının Seyri (1991-1997)

Çizelge 4. Antalya İlinde Aylık Ortalama Domates Reel Fiyatları (TL/kg) ve Mevsim İndeksi (%) (1991-1997)

Aylar	Y ı l l a r							Ortalama	Mevsim İndeksi	Varyasyon Katsayısı
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997			
Ocak	294	137	396	269	288	232	220	262	110	30
Şubat	348	227	421	554	257	302	294	358	151	29
Mart	356	475	341	359	363	275	259	347	146	20
Nisan	343	418	334	306	336	345	392	353	149	11
Mayıs	253	230	348	216	185	312	313	265	112	23
Haziran	138	90	198	156	87	280	250	171	72	44
Temmuz	64	47	223	126	57	111	145	110	46	56
Ağustos	99	87	145	89	95	117	163	114	48	26
Eylül	100	93	119	80	83	98	145	103	43	22
Ekim	172	117	169	427	209	188	230	216	91	46
Kasım	236	225	244	456	245	237	286	276	116	30
Aralık	282	291	237	420	250	181	263	275	115	27
Ortalama	224	203	265	288	213	223	247	238	100	30

Kaynak: Anonim 1998c, kayıtlardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Cari fiyatları reel fiyatlara indirmede 1987=100 bazlı TEFİ kullanılmıştır.

3.4. Domates Ürününde Pazarlama Marjı

Bilindiği gibi tüketicinin ödediği fiyat ile üreticinin eline geçen fiyat arasındaki fark pazarlama marjını ifade etmektedir. Tüketicinin ödediği paradaki üretici payı; pazarlama kanalının durumuna, bu kanallarda ürünlere uygulanan işlemlerin azlığına veya çokluğuna, ürünlerin çabuk bozulma durumlarına ve değerlerine göre değişmektedir (Güneş, 1996).

Antalya ilinde tüketicinin ödediği paranın ne ölçüde domates üreticisinin eline geçtiğini belirlemek amacıyla, 1994-1997 yılları arasında çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF) ile tüketicinin ödediği fiyatlar (TÖF) karşılaştırılmıştır.

Buna göre Antalya ilinde 1994-1997 yılları arasında 1 kg domates için tüketicinin ödediği para miktarından domates üreticisinin eline geçen pay % 42.3 - % 51.5 arasında değişmiştir (Çizelge 5). Ayrıca pazarlama kanallarının çeşitli kademelerinde yer alan aracı, kişi yada kuruluşların kazancı olan pazarlama marjı dönem başına göre % 57.7' den % 48.5' e düşmüştür. İncelenen son 4 yıllık dönemde genel olarak domates üreticisinin eline geçen fiyatlar artarken, aracı eline geçen fiyatlarda azalma olmuştur. Bu durum hem domates üreticisi hem de tüketici açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 5. Antalya İlinde Pazarlama Zincirinin Değişik Kademelerinde Domates Reel Fiyatları (1994-1997)

Yıllar	Ç.E.F (Kg/TL)	T.Ö.F. (Kg/TL)	Aracı eline geçen fiyat	ÇEF/TÖF
1994	7417	17500	10083	42.3
1995	5596	13441	7845	41.6
1996	8295	15149	6854	54.8
1997	8416	16345	7929	51.5

*Cari fiyatları reel fiyatlara indirgemedede TEFİ kullanılmıştır (1994=100)

3.5. Domates Fiyatları ile Bazı Diğer Sebze Fiyatlarının Karşılaştırılması

Antalya ilinde örtüaltı sebze üretimi içerisinde domatesten sonra en fazla hıyar, patlıcan ve sivri biber yetiştirilmektedir. Domatese alternatif olabilecek söz konusu ürünlerin fiyatları ile domates fiyatları karşılaştırılarak, domates fiyatlarına göre paritenin gelişim seyri incelenmiştir.

İncelenen 1991-1997 yılları arasında hıyar reel fiyatları düşerken domates, patlıcan ve biber fiyatlarında

artış gerçekleşmiştir. Buna göre reel fiyatlardaki artış domatesteki % 26.5, biberde % 16.3, patlıcanda % 4.9' dur. Aynı dönemde hıyar reel fiyatlarında ise yaklaşık % 3.5 oranında bir düşüş olmuştur (Çizelge 6). Bu sonuçlara göre domates reel fiyatlarının rakip ürünlere göre daha fazla artış göstermesi, domates üretimini daha avantajlı bir hale getirmiştir denilebilir.

Çizelge 6. Hıyar, Patlıcan, Biber Reel Fiyatlarındaki Gelişime ve Domates Reel Fiyatlarına Göre Paritenin Gelişimi (1991-1997)

Yıllar	Domates (TL/kg) (1)	İndeks 1991=100	Hıyar, Patlıcan, Biber Reel Fiyatları (TL/kg)				Parite				
			Hıyar (2)	İndeks 1991=100	Patlıcan (3)	İndeks 1991=100	Biber (4)	İndeks 1991=100	2/1	3/1	4/1
1991	208.5	100.0	245.9	100.0	387.6	100.0	422.9	100.0	1.2	1.9	2.0
1992	181.1	86.9	276.1	112.3	463.8	119.7	463.9	109.7	1.5	2.6	2.6
1993	261.1	125.2	291.5	118.5	468.5	120.9	520.0	123.0	1.1	1.8	2.0
1994	232.9	111.7	273.6	111.3	412.9	106.5	421.6	99.7	1.2	1.8	1.8
1995	173.3	83.1	287.1	116.8	477.3	123.1	502.6	118.8	1.7	2.8	2.9
1996	258.9	124.2	239.7	97.5	406.4	104.9	393.9	93.1	0.9	1.6	1.5
1997	263.7	126.5	237.4	96.5	406.4	104.9	492.0	116.3	0.9	1.5	1.9

Kaynak: Anonim 1998c, kayıtlardan yararlanılarak hazırlanmıştır.
*Cari fiyatları Reel fiyatlara indirgemede TEFI kullanılmıştır (1987=100).

Domatese rakip olan patlıcan, hıyar ve biber fiyatlarının domates fiyatına oranını gösteren nispi fiyat değerleri incelendiğinde, 1991 yılında domates reel fiyatı 208.5 kg/TL iken, hıyar fiyatı domates fiyatının 1.2 katı olup bu parite patlıcanda 1.9, biberde ise 2.0' dır. 1991-1997 döneminde domates reel fiyatlarında görülen artışa bağlı olarak, domates ile diğer rakip ürünler arasındaki parite domates fiyatlarının lehine bir gelişme göstermiştir. Nitekim, 1997 yılında domates fiyatları ile hıyar, patlıcan, biber fiyatları arasındaki parite sırasıyla 0.9, 1.5, 1.9 olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak incelenen dönemde Antalya' da domates ekiliş alanı ve üretiminde görülen artışın nedeni, domates reel fiyatlarının diğer alternatif ürünlere göre daha fazla artış göstermesine bağlanabilir.

3.6. Domates Dışsatımındaki Gelişmeler

Antalya ili sahip olduğu ekolojik koşullar nedeniyle domates üretiminde önemli bir dışsatım potansiyeline sahiptir. Ele alınan 1991-1997 döneminde yıllara göre dalgalanmalar

göstermekle birlikte domates dışsatım miktarında bir artış vardır. 1991 yılında 6.1 bin ton olarak gerçekleşen domates dışsatımı başlangıç yılına göre 1997 yılında % 161.9' luk bir artışla 15.9 bin tona yükselmiştir. Aynı yıllardaki dışsatım değeri de 3.7 milyon dolardan 7.3 milyon dolara ulaşmıştır. Ancak 1997 yılında domates dışsatım fiyatında 1991 yılına göre % 24.6 oranında bir gerileme olmuştur. Buna göre 1991 yılında dışsatımı yapılan domatesin kg fiyatı 0.61 dolar iken, 1997 yılında 0.46 dolar seviyesine düşmüştür (Çizelge 7).

Dışsatım miktarında en fazla artış 1995 yılında gerçekleşmiştir. Anılan yılda dışsatım miktarı bir önceki yıla göre yaklaşık 6 kat artış göstermiştir. Ancak aynı yılda domates dışsatım fiyatı 0.45 dolar ile incelenen dönemin en düşük fiyatını oluşturmuştur.

Antalya ilinde en az dışsatım 1992-1994 yıllarında gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda Antalya' da domates üretiminde artış olmasına rağmen dışsatım miktarındaki düşüş dikkati çekmektedir. Bu durum büyük ölçüde körfez krizinden kaynaklanmıştır.

Çizelge 7. Antalya İlinde Domates Dışsatım Miktarı ve Değeri (1991-1997)

Yıllar	Dışsatım Miktarı (kg)	İndeks 1991=100	Dışsatım Değeri (\$)	İndeks 1991=100	Dışsatım Fiyatı (kg/\$)	İndeks 1991=100
1991	6.099.934	100.0	3.706.375	100.0	0.61	100.0
1992	3.248.096	53.2	2.561.376	69.1	0.79	133.3
1993	2.421.406	39.7	1.510.587	40.76	0.62	101.6
1994	2.421.406	39.7	1.510.587	40.76	0.62	101.6
1995	12.177.186	199.6	5.517.973	148.8	0.45	66.6
1996	18.366.351	301.1	9.676.605	261.1	0.53	83.3
1997	15.977.485	261.9	7.310.429	197.2	0.46	75.4

Kaynak: Anonim 1998b kayıtlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya alınan 1981-1997 dönemi içerisinde, Antalya ili Toptancı Hali'nde oluşan domates fiyatlarının gelişimi cari ve reel olarak incelenmiştir. Buna göre söz konusu dönem içerisinde cari domates fiyatları toptan eşya fiyat indeksinin üzerinde artmıştır. Ancak ülkemizde yaşanan yüksek enflasyon nedeniyle cari fiyatlar ekonomik karar birimlerinin davranışlarını belirlemede yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle anılan dönem için domates cari fiyatları reel fiyatlara dönüştürülmüştür. Araştırma bulgularına göre domates reel fiyatları ele alınan 17 yıllık dönem sonunda başlangıç yılına göre 2.3 kat artmıştır. Ancak dönem içerisinde domates reel fiyatları önemli mevsimsel dalgalanmalar göstermektedir.

Mevsimsel dalgalanmaları belirlemek amacıyla 1991-1997 dönemi domates reel fiyatları aylık olarak incelenmiştir. Buna göre en yüksek fiyat mevsim ortalamasının % 51 üzerinde, en düşük fiyat ise yine mevsim ortalamasının % 57 altında gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde Kasım- Mayıs döneminde reel fiyatlar mevsim ortalamalarının üzerinde, buna

karşın Haziran-Ekim döneminde ise fiyatlar mevsim ortalamalarının altında oluşmaktadır. Belirtilen bu dönem içerisinde en yüksek fiyat Şubat ayında, en düşük fiyat ise Eylül ayında gerçekleşmektedir.

Bu sonuçlara göre, yüksek fiyat açısından yöredeki üreticilere domates ürününün piyasaya arz edilebileceği en uygun dönem olarak sırasıyla Şubat, Nisan ve Mart ayları önerilebilir. Ancak yüksek fiyat yanında fiyat istikrarı açısından Nisan ayının daha uygun olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu araştırmada bulunan bu değerler ve öneriler yalnızca bir gösterge olarak kullanılabilir. Şüphesiz her üreticinin içinde bulunduğu doğal, ekonomik ve sosyal koşullar farklılık göstermektedir. Bu nedenle üreticilerin üretim ve pazarlama planlamalarını yaparlarken kendi koşullarını ve risk yüklenme durumlarına göre hareket etmeleri daha doğru bir strateji olacaktır. Ancak Antalya ili domates üreticilerinin sürekli ve istikrarlı bir gelir elde etmesi ve ilin sahip olduğu potansiyelini domates üretiminde kullanmasında; üreticilerin örgütlenmesi, sözleşmeli üretim modelinin uygulanması ve dışsatım durumu belirleyici rol oynayacaktır.

5. Kaynaklar

- Akkaya, F. ve Özkan, B., 1998. Horticultural Economics in Turkey: An Assessment of Current Situation and Some Implications. In Acta Horticulturae (In Print).
- Anonim, 1998a. Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları. Antalya.
- Anonim, 1998b. Antalya İhracatçılar Birliği Kayıtları, Antalya.
- Anonim 1998c. Antalya İli Toptancı Hal'i Kayıtları, Antalya.
- DİE (Çeşitli Yıllar), Toptan Eşya Fiyat İndeksi, Ankara.
- DİE, 1998. Tarımsal Yapı ve Üretim 1996. DİE Yayınları, No: 2097, Ankara.

- Güneş, T., 1996. Tarımsal Pazarlama (Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı) Ankara Üniv. Zir Fak. Yay. 1467. Ankara 339 s.
- Güneş, T. ve Arıkan, R., 1988. Tarım Ekonomisi İstatistiği. A.Ü. Ziraat Fakültesi Ders Kitabı, No: 1049, Ankara. 328 s.
- Özkan, B., Akkaya, F., Kuzgun, M., 1998. Antalya Yöresinde Bahçe Kültürleri Üretim Yapısı, Ekonomideki Yeri ve Önemi. Türkiye III. Tarım Ekonomisi Kongresi 7-10 Ekim Ankara.
- Şengül, H ve Erkan, O., 1994. Türkiye'de 1970-1989 Dönemindeki Soğan Fiyatlarının Analizi. Ç.Ü. Zir. Fak. Dergisi (3):213-228, Adana.